

Franc Zdravec, Elementi slovenske moderne književnosti

(Murska Sobota, Pomurska založba, 1980, 644 str.)

Zajetna knjiga pod gornjim naslovom prinaša izbor Zdravčevih razprav in esejev iz časovnega razpona 15 let. Kar takoj naj opomnim, da bi kot dodatna informacija sodila v knjigo opomba, kje so bile razprave prvič objavljene (podan je le čas nastanka oziroma izida). Knjigo imamo v osnovi lahko za esejistično razsežnejšo in problemsko podrobnejšo dopolnitev avtorjeve (skupaj z J. Pogačnikom) Zgodovine slovenskega slovstva (5., 6. in 7. zvezka), ki je izšla pri založbi Obzorja v Mariboru med leti 1970–1972 in obravnava obdobje nove romantike in čas med vojnama. Nameni teh spisov so bili različni - to omenja tudi avtor v spremni besedi - segajo od informativne preglednosti do znanstvene poglobljenosti. Preden pa se napotimo k temam, obdelanim v knjigi, se ustavimo pri avtorjevem Pripisu, ki dokaj jasno podaja nekatere Zdravčeve poglede na obravnavano problematiko. Še posebej je zanimiva osvetlitev avtorjeve misli o (znanstvenem) preučevanju književnosti.

Najprej k naslovu. Marsikoga bo presenetilo dejstvo, da bo pod nazivom slovenska moderna književnost našel Cankarja, Župančiča, Murna, se pravi predstavnike naše nove romantike (ali tudi »moderne«). V pomoč nam je tu avtorjeva opredelitev v Pripisu (str. 641), kjer beremo: Z izrazom *moderen* ne nadomeščam le domače besede nov ali ne več takšen, kot prejšnji, ampak sodoben, po najnovejšem okusu; z njim hočem marveč poudariti predvsem vsebinsko in oblikovno aktualno ali nadčasovno, trajnejšo vrednost vsakokratnega literarnega pojava.« Jasno je, da je s publicističnega in esejističnega stališča mogoče uporabljati izraze tako ali drugače, v taki in drugačni pomenski globini, širini in tenčini.

Nerodnejša je uporaba takih besed, kot je moderen, v znanosti. Ker toliko ljudi razume in čuti posamezne (vrednosti) besede tako različno, je vsakdo od piščih (tu npr. znanstvenikov) prisiljen pojasnjevati okvir svojega pojmovanja določenih izrazov. Tu se nakazujejo nekateri problemi literarne znanosti, ki ji to babilonsko različno razumevanje (ali nerazumevanje) ograža njeno »znanstvenost«. Od tod tudi razumljiva usmeritev nekaterih literarnih znanstvenikov v nume-

ričnost, statistiko, matematično poetiko ipd., kar je očiten poskus, da bi z matematizacijo dosegli znanstvenost stroke. Je pa vprašanje, ali ni to težnja blažiti manjvrednostni kompleks (glede na prirodoslovne vede), ne pa temeljnejša rešitev za obravnavo literature. Morda je le neogibno (ali celo najbolje) ostati pri esejističnem, intuitivnem, individualno bolj ali manj dognanem načinu obravnavanja književnosti? (Prim. tudi Zdravčeve misli na str. 644.) A vrnimo se k Zdravčevi razlagi pojma *moderen*. Oznaka »sodoben« (v glavnem sinonim) in »po najnovejšem okusu« ni zadovoljiva, ker je npr. vprašanje, ali sta (ali nista) Cankar in Župančič »po najnovejšem okusu« (kako naj to preverimo? - in če so po najnovejšem okusu drugi avtorji? Anketa bi lahko pokazala marsikaj - in vendar še vprašanje: kdo ali kaj naj preverja to »po najnovejšem okusu«?). Drugi del Zdravčeve oznake je najprej dopolnjevanje prvega dela (vsebinsko in oblikovno aktualno), sicer pa je usmerjen vrednostno, ko poudarja »nadčasovno, trajnejšo vrednost vsakokratnega literarnega pojava.« Žal se tudi tu pokaže pomenski sklop besede dvomljiv, saj potemtakem postane izraz *moderen* kar sinonim za *klasičen*. Zdi se mi, da se ne bomo mogli izogniti najčesče rabljenima pomenoma za moderen (za *moderno* v književnosti):

- 1) moderno je novo nastopajoče, sedanje (predvsem dejstvo novosti);
- 2) moderno je vrednostno obarvano (boljše od večerajšnjega, »nemodernega«, kar je v očitni zvezi z neustreznim ali neutemeljenim mitom o nenehnem človeškem napredku). Vendar ne kaže, da se zapletamo okoli pomenskih različne same besede, zato je sklenimo: pojmu »moderne slovenske književnosti« pri Zdravcu najbolj ustreza kar: kvalitetna slovenska književnost 20. stoletja.

Zdravčeva knjiga je razdeljena na tri dele. Prvi obravnava Cankarja, Župančiča in Murna. Zdravca zanimajo različna področja: pri Cankarju se npr. ukvarja najprej z njegovimi pogledi na jezik, zatem pa od tega temeljnega sredstva besedne umetnosti preide na *hrepenenje* (kot prvinsko in družbeno pogojeno moč), torej na neko specifično idejno posebnost Cankarjeve književnosti. Kompleksni Cankarjev odnos do jezika je nazorno predstavljen, pri študiji o hrepenenju v Cankarjevi književnosti pa si je Zdravec prizadeval potrditi, da je Cankar »vsebinske odenke hre-

penjenja oslanjal predvsem na stvarno, materialistično razumevanje človeka, sveta, zgodovine.« (str. 51) Da pa izrazi »roža čudotvorna«, »zvezda na nebu« in »po večnosti« nimajo idealistične podlage«, je mogoče vsaj podvomiti. Na str. 36 se je prikradla v tekst napaka, kajti ker gre za Romantične duše, je junak v njih Mlakar in ne Dolinar. Nadalje se ukvarja Zdravec s simbolizmom in impresionizmom pri Cankarju. Ko loči abstraktne in mimetične ali empirične simboli- ste, uvrsti Cankarja med slednje.

O impresionizmu (glede na črtico in roman) piše Zdravec v zvezi z evropskimi vzori in zgledi (Huysmans, Altenberg, Jacobsen), pri naših pa poleg Ivana Cankarja omenja še Izidorja Cankarja z romanom *S poti*. Tudi tu kaže spomniti na napake na str. 78: Moens – prav.: Mogens; roman E. Zolaja je *Zemlja (La Terre)* in ne *Kmetije*; namesto Jurija Brandesa pa je ustrezneje pisati Georga Brandesa.

Ko piše o Murnovi impresionistični liriki, označi Zdravec Murna za našega tretjega izrazitejšega ontološkega pesnika (1. Prešeren, 2. Jenko).

Pri obravnavi Župančičeve lirike in dramatike (ob impresionizmu in simbolizmu) potrdi Zdravec ob pregledu bogatega gradiva tudi Župančiča – enako kot Cankarja – za mimetično-empiričnega simbolista. Medtem ko je Zdravec pri Cankarju obravnaval motiv *hrepenenja*, raziskuje pri Župančiču motiv *svobode* (Svoboda kot temeljni motiv Župančičeve lirike), kar v neki meri posrečeno opredeljuje literarno različnost obeh ustvarjalcev.

Prvi del knjige končuje avtor z razpravo Slovenski verz od leta 1895 do 1920. Ker je to obdobje prelomno v umetnostnih premikih in spremembah (od nove romantike k številnim strujam 20. stoletja), nudi tudi razgledovanje po verz u izredno pestrost in raznolikost. Zdravec se ukvarja najprej z dvojico *Metrum* in *ritem*, nato pa obravnava verze in oblike novoromantikov (*Kette*, *Cankar*, *Murn*, *Župančič*) in nadaljuje s poglavjem *Tradicionalna in futuristična poetika*. Na podlagi obsežnega pesniškega gradiva so tudi izpeljani sklepi zanesljivejši.

Drugi del Zdravčeve knjige je posvečen ekspresionistični liriki in dramatiki oziroma predvsem njenim izrazitim ali kar vzornim predstavnikom: *Kosovelu*, *Jarcu* in *Grumu*. Zdravec najprej predstavi *Kosovelovo* umetniško zavest in prakso, zatem pa se loti zanimive obravnave z naslovom *Barvne besede* in *Kosovelova* poezija. Nedvomno daje bogata barvna paleta posebne značilnosti ekspresionistični poeziji in jo do neke mere približuje sočasnemu ekspresioni-

stičnemu slikarstvu. Sledi obsežna razprava Ekspresionistična lirika, v kateri se avtor ukvarja z glavnimi motivi in položajem lirskega subjekta pa tudi z jezikom in stilom. Ob primerjalni analizi tekstov raznih pesnikov dobimo dokaj oprijemljivo in večstransko osvetlitev tega velikega vsebinskega sklopa. V študiji *Dvoje slovenskih poetik* po letu 1920 sooči Zdravec Gradnikove in *Kosovelove* poglede na verz. Primerjava med pesnikoma nujno pokaže razliko med Gradnikovim tradicionalnim pogledom na verz (težnja k sklenjenim oblikam, zlasti k sonetu) in *Kosovelovo* bolj avantgardno eksperimentalno usmerjenostjo. Na str. 318 se je očitno znašla napaka v zvezi: pesnika *Georga Rilkeja* – najbrž gre za *Rainerja Mario Rilkeja*? Tehtna sta prikaza *Dramske* pesnitve *Mirana Jarca* in *Dramatika Slavka Gruma*. Pri analizi *Jarčevega* *Izguna* iz raja pa se je avtorju zapisala očitna napaka, ko pravi, da sta *Klavdija* in *Valerij* mati in sin (iz igre, objavljena v *LZ* 1922, kaže, da sta sestrična in bratranec). To dejstvo bistveno spremeni situacijo: izgon iz raja ni nič drugega kot konec bratsko-sestrske idilike in prehod v seksualno strast (= greh). Če bi bila protagonista mati in sin, bi imeli pri *Jarcu* ilustrirano najmočnejšo ojdipovščino v slovenski literaturi pred *Flisarjevimi* *Mrgolenjem* prahu. Najtemeljiteje je obdelal Zdravec *Jarčeve* pesnitev *Vergerij*, ki nakazuje številne dileme posameznika v sebi in v družbenih odnosih. Pozorno sledi Zdravec vsem trem *Grumovim* igram (*Pierrot* in *Pierrette*, *Trudni zastori* in *Dogodek* v mestu *Gogi*). Išče jim tudi primerne soodnosnice v domači in tuji literaturi.

Omejeni prostor ne dopušča natančnejšega poročanja o številnih spisih, zato na kratko. Najočitnejša tema tretjega dela je predvsem socialni realizem. Na začetku nam Zdravec prikaže odzive slovenskih literatov na oktobrsko revolucijo. Tu gre torej za vlogo družbe, družbenih sprememb na književnost (v idejnem smislu); slednja pa sama povratno deluje v družbeno zavzetem, socialno revolucionarnem duhu (družbena vloga literature). Pisava *Tairof* (str. 426) in *Meierhold* (str. 429) ni ustrezna; pišemo *Tairov* in *Meierhold*. Kaže, da Zdravec malo ceni *Leskovčevo* dramo *Dva bregova*, saj jo šteje med besedila, ki jim je komaj »še mogoče priznati literarno vrednost« (str. 431). Po mojem je ta drama med veliko bero iger med vojnama ena najboljših. Z dramsko silovitostjo in stilno barvitostjo prekaša tudi *Grumov* *Dogodek* v mestu *Gogi*. Pregledno in informativno je poglavje *Pogledi slovenskih marksistov* na besedno umetnost (do 1941). *Josipa Vidmarja* je Zdravec že obdelal v posebni knjigi. *Esej Literarni teoretik* in kritik *Josip Vidmar* je za to priložnost skrajšal (po knjižni izdaji). Ne delim Zdravčevega navdušenja do *Vidmarje-*

vih pogledov (zlasti na moderno književnost); dotaknil pa bi se le problematične Vidmarjeve Arhimedove točke. Vidmar proglasi, da notranja svoboda in živost umetnine skupaj zagotavljata absolutno kvaliteto umetnosti (str. 478). Vendar sta svoboda in živost kaj relativna pojma in ju tolmači lahko marsikdo povsem različno. (Zame je npr. H. Miller zgleden primer živosti in svobodnosti). Vidmar je ob proglasitvi Arhimedove točke proglasil še sebe za tistega, ki na nji stoji »in lahko umetnine ocenjuje in tolmači, in sicer vse umetnine, ne glede na dobo, v kateri so nastale, z merilom, ki velja za vse razvite ljudi vseh časov in narodov«. (str. 478) Glede na izredno raznolikost umetnosti vseh časov – in ta raznolikost je očiten izraz demokratičnega pluralizma – je zelo dvomljiv poskus absolutistične vlade normativne estetike, ki končno le temelji na določenem času (do 20. stol.), prostoru (npr. Evropi) in smeri (časovno in prostorsko omejeni klasiki). Objektivna utemeljenost kritike je po moje negotova, bolj gotov pa je kritični subjektivizem, ki ni nič drugega kot direktno ali indirektno izražena volja do moči.

Zadravec je nedvomno najodličnejši poznavalec velikega opusa Miška Kranjca, Zato so njegovi spisi na to temo zanesljivi in pomembni (Razgledi po Kranjčevem romanopisju do leta 1940). Za Kranjcem se ukvarja Zadravec še s Prežihom (Groteska v Prežihovi prozi), C. Kosmačem (Pripovedna proza Cirila Kosmača), V. Kraljem (Vladimir Kralj – roman o življenju v nacističnem taborišču) in B. Zupančičem (Pripovednik Beno Zupančič). Knjigo zaključuje zanimiva, a ne dovolj izčrpna razprava Receptija slovenskih, romanskih in germanskih literatur na Slovenskem od 1918 do 1941. Žal pa je ravno v tem prispevku največ stvarnih napak oziroma tiskarskih škratov. Na str. 621 so avtorji podani neurejeno, enkrat z imenom in priimkom, enkrat narobe, npr. Minkov Svetoslav, Kiril Hristov... Jovkov Jordan in Aleks (prav: Aleko) Konstantinov. Na str. 624: se... branil pred agresivno ecclesiam militantem – najbrž prav le: pred... ecclesio militans. Na str. 629: Upton in Lewis Sinclair – prav: Upton Sinclair in Sinclair Lewis. Tudi Luis Adamič je ušel korektorju – prav: Louis. Na str. 631 Miguelu Unanumo – prav: Unamuno; Antonio Machada – prav: Machado. Na str. 633 se pojavi še Knut Hamsun – prav: Hamsun.

Ne glede na podane pomanjkljivosti in napake (še precej je drobnejših škratov, ki jih ne bom našteval) in na nekatera nestrinjanja z avtorjem ob posameznih temah imamo opravka z bogatim, tvornim, zavzetim pisanjem o besedni umetnosti, in sicer v razponu od jezikovno stilističnih analiz

do literarnozgodovinskih študij, od prikazov njihovih problemov ob posameznih avtorjih do širših sintetičnih pogledov na dobo in na odnose med literaturo in družbo, politiko, stvarnostjo. Zadravcu bolj ustrezajo nekateri avtorji (in komu nel), do teh je bolj naklonjen, do drugih manj razumevajoč (in kdo nil). Avtor na str. 644 sam odkrito pravi: »Pisanje o minuli literaturi brez vsakršne prizadetosti in kritičnega čuta, zlasti pa brez vrednotenja, me ni nikoli zanimalo.« In vendar daje ravno ta živahna zavzetost za lastna gledišča, za svoj prav in res, Zadravčevim spisom posebno mikavnost. Knjiga je z informativnega in študijskega vidika nedvomna pridobitev.

Andrijan Lah
Slovenska knjižnica v Ljubljani

Madžarski viri Martjanske pesmarice I

S časovno zamudo sicer se oglašam k objavi Olge Šojat v delu *Hrvatski kajkavski pisci – I Druuga polovina 16. stoljeća (Matica Hrvatska, Zora – Zagreb 1977, str. 390 + XVI prilog)*. V zbirki Pet stoljeća hrvatske književnosti je to knjigo 15/I priredila najboljša strokovnjakinja za ta predmet: Olga Šojat. Po daljšem Pregledu hrv. kajk. književnosti od polovine 16. do polovine 19. stoljeća i jezično-grafijska borba uoči i za vrijeme ilirizma (7–80) sledijo posamezni pisatelji in anonimni rokopisi z oznako, bibliografijo, izborom in slovarčkom.

Nas mora zanimati oddelek *Prekomurska pjesmarica (1593?)* na str. 197–252, ki ga je O. Š. objavila že v Forumu 1973, 7–8 z istim izborom besedil in povečini dobesedno enakim uvodom. Časopis Kaj, VIII, br. 9–10, Zagreb 1975 je to njeno objavo skrajšano ponatisnil. O. Š. je sicer upoštevala moje pripombe k njeni prvi objavi (JiS XIX, 1973/74, 212–217) ne le s popravljenimi prepisi, marveč celó z odklikom od dokončne sodbe F. Fanceva o pripadnosti Martjanske pesmarice I »hrvatskokajkavskoj književnosti«. Vendar pa O. Š. niti z besedo ne omenja – po mojem članku in drugih spisih –, da je podobnih pesmaric v Prekmurju še mnogo in da je pripadnost delno objavljene in obravnavane pesmarice že zato vprašljiva, nepravilno pa njeno poimenovanje.